

J. R. Bruijn en E.S. van Eyck van Heslinga, *Muiterij. Oproeren berechting opscheppen van de VOC* (Haarlem: De Boer Maritiem, 1980, 182 blz., geïll. f49,50, ISBN9022818446).

Oproer is in de mode. Nu revoluties en opstanden wat doodgepraat lijken, zijn de geïsoleerde, min of meer massale, meestal kortstondige uitingen van politiek of sociaal 'protest' in de belangstelling gekomen. Mogelijk geïnspireerd door de laatste, contestatierijke decennia zijn ook de historici zich in dit diffuse fenomeen gaan verdiepen. En niet zodra zijn er een paar artikelen verschenen, of de bloemlezers staan klaar om, onder hun naam, het werk van creatieve collega's snel door te geven aan een grotere groep popelende consumenten.

Opvallend bij al die uitingen van sociaal protest uit vroeger dagen is de smalle marge (als die er al was) tussen werkstaking en criminele verstoring van de openbare orde. Een demonstratieve werkonderbreking van Leidse lakenbereiders, die bovendien over eisen voor loonsverhoging gingen vergaderen, kon gemakkelijk uit de hand lopen. De overheid maakte daarmee korte metten in onze Gouden Eeuw: men neigde ertoe de (zoals dat gaat) nogal willekeurig gegrepen 'leiders' met de dood te straffen wegens... 'muiterij'! Zie N.W. Posthumus, ed., *Bescheiden betreffende de provinciale organisatie der Hollandsche lakenbereiders (Droogscheerderssynode)* (Utrecht, 1917) *passim*. Weliswaar gaat het in de hier aan te kondigen bundel eerder om 'muiterij' zoals die thans in het spraakgebruik ligt bestorven - namelijk op schepen, in het leger -, maar toch bestaat nog een opvallende affiniteit tussen beide typen. Eerst echter iets over de vorm van het boek, die bij de beoordeling een rol moet spelen. Het gaat om een bundel van negen artikelen voortgekomen uit een doctoraalcollege zeeschiedenis te Leiden. Voor zeven ervan zijn de student-auteurs zelf verantwoordelijk, zegt de inleiding. De 'samenstellers' nemen de inleiding, het eerste en het achtste hoofdstuk voor hun rekening. (Het lijkt er dus op dat achter de namen der samenstellers op het titelblad 'eds' is weggevallen).

Onder de zestien behandelde muiterijen - men had er veertig verzameld (8) en één verslag is elders gepubliceerd - vindt men er diverse die met een werkstaking begonnen. Dat is niet verwonderlijk, want de enige andere optie die ontevredenen hadden, was: onmiddellijk, gewapenderhand een machtsgreep te doen. De grieven die de vaak niet-Nederlandse soldaten of bemanningsleden koesterden, lagen veelal op het vlak der verzorging en behandeling. Verbijsterend is de grove wijze waarop de hogere strata van de scheepsbemanning de lagere behandelden. Tevoren waren deze lieden dan nog op een heel vreemde manier 'geronseld' (Om van de Aziaten of slaven maar te zwijgen). In sommige gevallen ontstond de onvrede door onverwachte, eenzijdige - hooguit in heel algemene termen door de Artikelbrief gedekte - wijzigingen in bestemming van het schip of in de arbeidsvoorwaarden. 'Romantiek' is aan dat zeemansbestaan ten enemale vreemd. De justitie (een eenvoudige scheepsraad of een wat serieuzer, speciaal aangestelde, krijgsraad) reageerde ook ter zee 'selectief'. Enkele belhamels werden als voorbeeld op weinig verheffende wijze ter dood gebracht. Uit deze onderzoeksverslagen krijgt men wel de indruk dat doorgaans gepoogd werd een behoorlijke schriftelijke procesvoering te garanderen. Het zonder vorm van proces overboord gooien van muitende slaven of Chinezen in 1783 van 'Slot ter Hoge' en 'Java' werd noch in patria noch in Batavia kritikloos aanvaard. Sancties bleven overigens uit.

1. J.R. Verbeek, 'Muiterij op het fregat 'Venus', 1779', *Mededelingen van de Nederlandse vereniging voor zeeschiedenis*, XXXVIII (augustus 1979) 19-39.

Het is een bijzonder aardige bundel geworden en menig docent van doctoraal colleges zal met bewondering kennis nemen van de resultaten van het Leidse college, dat bovendien in slechts twee jaar werd geproduceerd. Ongetwijfeld is dit niet het laatste woord over 'muite-rij'. Wel zal het boek, hopelijk, een voorttrekkersrol gaan vervullen voor onontbeerlijk verder onderzoek. Door een meer 'seriële' aanpak zal theorievorming moeten worden gestimuleerd. Rechtshistorici van (al dan niet militair-) strafrecht zullen de historici meer dan tot nu toe het geval was, te hulp moeten komen. Bovendien mag ook een beroep op steun uit sociologische of sociaal-historische kring worden gedaan. Studies als die van Norbert Elias kunnen de horizon helpen verbreden, zoals zijn 'Studies in the Genesis of the Naval Profession', *British Journal of Sociology*, I (1950) 291-309 en 'Drake en Daughy. De ontwikkeling van een conflict', *De Gids*, CXL (1977) 223-237.

Overigens blijf ik van mening dat een boek als dit niet zonder een index van namen en zaken gepubliceerd zou mogen worden.

A.H. Huussen jr.

Myron P. Gutmann, *War and Rural Life in the Early Modern Low Countries* (Maaslandse monografieën, XXXI; Assen: Van Gorcum, 1980, 321 blz., f60-, ISBN 902321739 X (ing.)).

In het verre Abtswoude kon Huibert Corneliszoon Poot (1689-1733) in zijn beroemde gedicht romantisch zingen over het genoeglijke leven van de geruste landman, al had deze ook de handen nog zo vol: 'zeven kinders en een wyf zyn zyn dagelyx tytverdryf'. Maar er waren ook streken in Nederland en daarbuiten waar het een beetje anders kon toegaan, omdat juist de plattelanders het moesten ontgelden zolang legeraanvoerders er van uitgingen dat 'le pays doit nourrir le soldat'. De prenten van Jaques Callot en Romeyn de Hooghe waarmee het boek van Gutmann is geïllustreerd laten dat in alle gruwelijkheid zien. Ook in geschriften zoals Von Grimmelhausens *Simplicissimus* wordt een huiveringwekkende realiteit geschetst waarin moord, verkrachting, plundering en brandstichting voor de bewoners van dorpen en gehuchten aan de orde van de dag waren.

Er is de laatste tijd heel wat gestudeerd op allerlei aspecten van 'crises de subsistence' in het verleden waarbij vooral aandacht werd besteed aan hongersnoden en epidemieën'. De methoden van het moderne historische onderzoek werden daarop toegepast terwijl de effecten op de burgerbevolking van oorlog, 'the most devastating element in early modern civilisation' (8) eigenlijk alleen maar en passant in het onderzoek werden betrokken. Misschien komt dat, aldus Gutmann, omdat sociaal-historici vooral aandacht hebben voor de 'unchanging elemental structure of life' (8). Het ligt mijns inziens meer voor de hand om te denken aan het feit, dat oorlog in het algemeen de burgerij via een omweg trof. Er ontstonden chaos en transportproblemen terwijl rondtrekkende militairen allerlei akelige kwalen met zich mee droegen. Het kwam niet veel voor, dat legers op een fanatieke burgermoord uit waren. Bovendien is het lastig om op grond van het vaak defecte bronnenmateriaal de invloed van oorlog te onderscheiden van die van andere krachten. Maar nu heeft Gutmann zo'n onderzoek verricht. Hij gaat uit van drie centrale vragen: hoe ging het toe op het platteland als er legers rondtrokken; welke gevolgen had de aanwezigheid van troepen op de

1. Men vergelijk bijvoorbeeld het grote aantal studies dat aan de pest is gewijd. Zie de bibliografie in H. Charbonneau en A. Larose, ed., *The Great Mortalities. Methodological Studies of Demographic Crises in the Past* (Luik, s.a.). Het is het verslag van een congres dat onder andere over dit thema in 1975 in Montebello is gehouden.